

УДК 343.911

Богдан Телефанко,*канд. юрид. наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ*

ЩОДО НОРМИ ПРО РЕЦИДИВ ЗЛОЧИНІВ

Стаття присвячена аналізу норми про рецидив злочинів за Кримінальним кодексом України. Сформульовані висновки щодо вдосконалення кримінального законодавства в зазначеній галузі.

Ключові слова: рецидив злочинів, судимість, особа рецидивіста, повторність, покарання, засуджений, кримінально-правова норма, вина.

Постановка проблеми. Споконвіку рецидив становив біля третини – інакше кажучи, злочин вчиняв не кожний десятий, а кожний третій зі звільнених. Тобто у самому по-ступенітенціарному рецидиві нічого дивного і надзвичайного немає [1, с. 45]. Підвищена суспільна небезпечність рецидивної злочинності полягає в тому, що вона виражає таку якість злочинності, як її стійкість, засвідчуючи вперте небажання ряду осіб поводити себе відповідно до прийнятих у суспільстві норма, перевагу кримінальних варіантів вирішення такими особами своїх проблем, незважаючи на вжиті до них заходи. Застосування покарання є останнім стримуючим засобом у системі протидії злочинності і її серцевині – рецидивній злочинності. Не можна закликати до толерантності щодо рецидивістів, які вчинили черговий злочин. Злочин – завжди конкретний, це юридичне поняття, а не історичне. Толерантність повинна мати межі. Не можна загравати зі злом, це погано закінчується.

Стан дослідження. Інтерес до проблеми рецидиву злочинів зумовлюється тим, що визначення рецидиву злочинів і назва статті не відповідають одне одному, а також оцінка його рівня зазнає різночитання. Проблеми вдосконалення норми про рецидив злочинів за Кримінальним кодексом України (далі – КК України) належить до числа складних і тому постійно вимагатиме нових досліджень. Великий внесок у наукове розроблення відповідної проблеми зробили вчені: Ю. В. Баулін, В. С. Батиргарєєва, В. В. Голіна, Т. А. Денисова, А. П. Закалюк та інші.

Мета статті – вдосконалення норми про рецидив злочинів за КК України, а також обґрунтування думки про необхідність застосування більш суворих покарань до рецидивістів у разі, коли вчинення злочину перетворюється на звичку.

Виклад основних положень. Природою рецидивної злочинності стурбоване кожне суспільство. І кожне по-своєму шукає варіанти попередити її. Тому попередження цього виду злочинності є одним із найважливіших завдань кримінально-правової політики України. Це зумовлене тим, що рецидивна злочинність є одним із найнебезпечніших різновидів злочинних проявів, специфічним блоком у загальній структурі всієї злочинності, яка має свої закономірності і не може бути викоренена найближчим часом [2, с. 261]. Максимум можливого у боротьбі з нею – зменшення її до певних розмірів, утримання на контрольованому рівні, здійснення ефективного контролю з боку суспільства за її станом та заходами боротьби з нею. Якщо держава не виконує свою функцію у сфері правопорядку і безпеки, то вона, зрозуміло, не може стримувати кримінальні ініціативи і впливати на них. Безкарність стимулює вчинення нових злочинів [3, с. 11].

Одним із чинників розвитку рецидиву злочинів є недосконалість законодавства. Згідно зі ст. 34 КК України «рецидивом злочинів визнається вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за умисний злочин» [4]. Автор статті вважає, що назва ст. 34 КК України не узгоджується з її диспозицією. Відповідно до визначення ст. 34 КК України, її назва мала би бути «рецидив умисних злочинів», тому що назва «рецидив злочинів» повинна включати злочини, вчинені з необережності та судимість за необережний злочин. Сьогодні вкрай важливо, щоб суспільство усвідомлювало причини та наслідки рецидивної злочинності. Розуміло, а не отримувало викривлену інформацію, бо там де є вакуум офіційної інформації, він заповнюється іншими джерелами. Людину може переконати лише те, що сталося з нею особисто, тобто йдеться насамперед про осо-

бу, яка потерпіла від злочину. Важливо, щоб суспільство усвідомлювало цю необхідність – бути підтримкою для таких громадян. І суворі вироки судів мають бути інструментами для втілення цієї мети. Рецидив злочинів відображає ознаку спадковості антисуспільної поведінки, а не просто факт вторинного порушення норм закону. Думається, рецидив можуть скласти будь-які злочини, в тому числі і необережні, вчинені зі злочинною самовпевненістю. Інтелектуальний момент самовпевненості включає можливість настання суспільно небезпечних наслідків. Виходить, що він збігається з таким же моментом непрямого умислу повністю, а прямого – частково. Важливо встановити спадкоємність вчинків, а не їх юридичну кваліфікацію. Крім цього, як пише О. І. Бойко, «загальна шкода від необережної злочинності давно перевищила умисну шкоду» [5, с. 172]. Отже, злочинець, який скоює необережні злочини, має привілейоване положення в кримінальному праві порівняно із суб'єктом, який вчиняє умисні злочини. З кримінологічного погляду рецидивістами вважають осіб, які раніше вчиняли злочини, незалежно від того, чи знято або погашено у них судимість.

Закріплення в КК України правила не враховувати у визнанні рецидиву судимості за злочини, вчинені з необережності, особливо за такий вид необережності, як злочинна самовпевненість (легковажна необережність), коли особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, навряд чи можна вважати кримінологічно обґрунтованим і корисним. Це правило здатне лише привести до поліпшення статистичних показників рівня рецидиву в державі, проте не може сприяти поліпшенню кримінальної ситуації, крім того, утруднить кримінологічні спостереження за динамікою рецидиву в державі за той чи інший період часу. Кримінальне законодавство зарубіжних держав, зокрема Латвії, зараховує до рецидиву злочинів злочини, вчинені з необережності. У разі злочинної самовпевненості вина особи полягає в тому, що вона розраховує на відвернення можливих суспільно небезпечних наслідків легковажно і допускає їх настання, переоцінює свої сили та інші обставини, які здатні відвернути наслідки, і водночас недооцінює небезпеку [6, с. 288]. Існує хитка межа між необережним і умисним злочином, немає чіткої різниці у суб'єктивній стороні. Основна відмінність між умислом та необережністю, відповідно до положень ст. 24 та 25 КК України, полягає у вольовому ставленні особи до суспільно небезпечних наслідків, що настають у результаті вчинення злочину.

Справді, важко уявити, що, вчиняючи злочин, особа не усвідомлює спричинення шкоди комусь або чомусь внаслідок таких дій (наприклад, сідає у стані алкогольного сп'яніння за кермо автомобіля). Мається на увазі, що цілком осудна адекватна людина може оцінювати суспільну небезпеку своїх дій та може передбачити настання негативних наслідків. Тобто у будь-якому разі людина завжди критично оцінює не лише свої дії, а й наслідки, що можуть настати після їх вчинення. Однак ставлення особи до цих наслідків на кваліфікацію злочину не впливає, а слугує лише підставою для індивідуалізації кримінальної відповідальності. Оскільки випадків вчинення злочинів повторно з необережності не так уже й багато і виходячи з вищесказаного, автор пропонує таке визначення рецидиву злочинів: це вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за раніше вчинений умисний чи необережний злочин, або вчинення особою злочину з необережності, яка має судимість за раніше вчинений умисний злочин.

Формулюючи поняття злочину, встановлюючи коло і зміст злочинного діяння рецидивіста, кримінальне законодавство завжди передбачає покарання за нього. Хоча на новинних ресурсах ЗМІ можна знайти різні повідомлення про вчинені злочини щодня, а ось покарання за них – значно рідше. Без покарання, особливо рецидивістів, втрачають сенс будь-які кримінально-правові заборони, оскільки воно виступає як правовий наслідок вчинення злочину. Тому КК України не лише визначає, які суспільно небезпечні дії слід відносити до злочинів, а й встановлює міру покарання за кожну з них. Однак покарання та кримінально-правова санкція є нетотожними поняттями, оскільки санкція описує можливі заходи впливу, а покарання є реальним заходом впливу щодо реального злочинця. У санкції конкретної статті Особливої частини КК України передбачено лише межі найбільш суворого покарання, яке може бути застосоване. Підставою виникнення правовідносин слугує юридичний факт – вчинення злочину. Правовідносини мають два складника – право й кореспондуючий йому обов'язок, тобто обов'язок держави притягнути винного до відповідальності й обов'язок злочинця зазнати покарання. Звичайно, особі, яка має статус рецидивіста, повинно призначатися більш суворе покарання, оскільки рецидивіст – це ознака особи винуватого, а не суб'єкта злочину.

Рецидив – спеціальний термін, привнесений у юриспруденцію з медицини. Він походить від латинського слова «*recidivens*», що означає повернутись, відновитись. За до-

слівним тлумаченням терміна будь-яке повернення до кримінальної поведінки можна вважати рецидивом. Повторна злочинність означає, що особа другий раз вчиняє злочин незалежно від наявності чи зняття судимості. Рецидивна злочинність означає, що повернутись можна тільки туди, де хоча б раз вже був, тобто в колонію. Чимало засуджених, виходячи на волю, зразу ж скоюють злочини, щоб повернутися «додому». Ні для кого не секрет, що в колоніях для раніше судимих переважно відбувають покарання одні й ті самі особи, інколи цілими сім'ями. Там усе ясно, просто й зрозуміло: це місце, де вони, щось значать, і найголовніше – немає потреби робити зусилля над собою [7]. Думається, що таким чином рецидивістами необхідно визнавати тільки тих осіб, які вже відбували покарання в місцях позбавлення волі, мають непогашену або не зняту судимість, і це також впливає з етимології слова «рецидив».

Наявність у особи незнятої або непогашеної судимості є сьогодні спільним моментом практично всіх міркувань про рецидив злочинів. Одні вчені обґрунтовують необхідність судимості, інші виступають проти збереження інституту судимості, бо особа вже була покарана. Автор підтримує позицію Г. Досаєва в тому, що судимість не протирічить демократичним принципам взаємовідносин держави й особистості. Посилання деяких фахівців на відсутність норм про судимість у законодавстві зарубіжних держав у цьому разі не можуть бути взяті до уваги. І тут не йдеться про некоректне ототожнення демократичних ідеалів виключно із західними державами. Йдеться виключно про кримінально-правовий аспект питання. Річ у тому, що відсутність норм про судимість у кримінальному законодавстві зарубіжних держав не виключає наявності тут механізмів і конструкцій, що дозволяють враховувати факт вчинення особою злочину в минулому в оцінці кожного наступного вчиненого ним злочину і постзлочинну поведінку в цілому [8, с. 2].

Водночас ще одним актуальним питанням, що потребує наукового дослідження, є аналіз змісту такої ознаки, що характеризує суб'єкта злочину як вчинення злочину особою «раніше судимою». В. В. Голіна зазначає, що судимість персоніфікована і пов'язана лише з конкретною особою, а обмеження прав і всі несприятливі для особи правові наслідки пов'язані не взагалі із судимістю, а з тим злочинном, який вчинила особа і за який була засуджена [9, с. 23]. Відповідно до ч. 1 ст. 88 КК України особа визнається такою, що має судимість, із дня набрання

законної сили обвинувальним вироком і до погашення або зняття судимості. Анульована судимість не повинна породжувати правових наслідків, обмежень прав і свобод людини. Саме ж формулювання «раніше судима особа» означає особу, яка попередньо була засудженою. Видається, доцільно було б у нормах статей Особливої частини КК України вживати словосполучення «особа, яка має непогашену або незняту судимість». Але Пленум Верховного Суду України у п. 1 постанови «Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості» від 26 грудня 2003 р. № 16 зазначив: «При визначенні підсудному виду колонії необхідно враховувати всі відомості про відбування покарання в місцях позбавлення волі, в тому числі й ті судимості, які зняті чи погашені в установленому законом порядку» [10, с. 10].

Автор погоджується з наявними у юридичній літературі твердженнями про необхідність у деяких випадках враховувати судимість, якщо навіть вона погашена чи знята. Зокрема, враховувати наявність у минулому в особи, засудженої до позбавлення волі, однієї чи декількох судимостей, хоча і знятих чи погашених, для визначенні їй виду виправної колонії. І це правильно, оскільки особа, яка вже відбувала покарання в місцях позбавлення волі, у разі повторного направлення у виправну колонію має утримуватись окремо від інших засуджених (які вперше потрапили до виправної установи), щоб не впливати на них негативно, не розповсюджувати вільно субкультуру злочинного світу.

Стосовно індивідуалізації кримінальної відповідальності рецидивістів необхідно констатувати, що за сучасного стану вітчизняного судочинства призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено кримінальним законом, не завжди відбувається обґрунтовано. Суди в багатьох випадках за вчинення злочинів рецидивістами призначають покарання, ближче до мінімальної межі санкції. Покарання, що відповідає максимальній межі санкції, застосовується не так часто. Усе це свідчить про те, що або законодавець встановив надто суворі санкції за вчинення злочинів рецидивістами, або судова практика є дуже гуманною. Необхідно забезпечити сувору диференціацію кримінальної відповідальності осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини, а також рецидив, та, навпаки, пом'якшення відповідальності за менш небезпечні злочини для осіб, що проявили каяття після вчинення злочину, відшкодували спричинену шкоду, допомогли у викритті інших учасників злочину [11, с. 9-10].

Висновки

Отже, все вищесказане дає підстави зробити такі висновки: назва ст. 34 КК України не узгоджується з її диспозицією. Відповідно до визначення ст. 34 КК України, її назва мала би бути «рецидив умисних злочинів»; особі, яка має статус рецидивіста, повинно призначатися більш суворе покарання, оскільки рецидивіст – це ознака особи винуватого, а не суб'єкта злочину; рецидивістами необхідно визнавати тільки тих осіб, які вже відбували покарання в місцях позбавлення волі, мають непогашену або не зняту судимість, і це також впливає з етимології слова «рецидив» (повернутись, відновитись); доцільно було б у нормах статей Особливої частини КК України вживати словосполучення «особа, яка має непогашену або не зняту судимість» замість «раніше судима». Автор також пропонує визначення рецидиву злочинів: це вчинення нового умисного злочину особою, яка має судимість за раніше вчинений умисний чи необережний злочин, або вчинення злочину з необережності особою, яка має судимість за раніше вчинений умисний злочин.

Список використаних джерел:

1. Навроцький В. О. Інтерпретація злочинності вустами теперішніх очільників органів кримінальної юстиції України. Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. Кримінології та кримі-

нально-виконавчого права (Харків, 9 грудня 2016 р.) / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. – Харків : Право, 2016. – 236 с.

2. Зеленецький В. Розробка засад боротьби з рецидивною злочинністю – актуальна проблема української кримінології / В. Зеленецький, В. Голіна // Право України. – 2009. – № 12. – С. 261.

3. Шакун В. І. Кримінологічний вектор українських реформ. Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 50-річчю каф. Кримінології та кримінально-виконавчого права (Харків, 9 грудня 2016 р.) / за ред. В. Я. Тація, Б. М. Головкина. – Харків : Право, 2016. – 236 с.

4. Кримінальний кодекс України : станом на 1 вересня 2015 року. – К.: ПАЛИВОДА А.В., 2015. – 212 с.

5. Бойко А. И. Преступное бездействие / А. И. Бойко. – СПб.: Издательство юридического центра Пресс, 2003. – 320 с.

6. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – 712 с.

7. Володимир Гуржи. Requiem за пенітенціарною службою. ДТ.УА. № 22(268) 17 червня 2016 р.

8. Досаев Г. С. Перспективы совершенствования норм о рецидиве преступлений / Г. С. Досаев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.journal-nio.com/index.php?>

9. Голіна В. В. Судимість : монографія / В. В. Голіна. – Харків : «Харків юридичний», 2006. – 384 с.

10. Вісник Верховного Суду України. – 2004. – № 2.

11. Волженкин Б. В. Модельный уголовный кодекс и его влияние на формирование уголовного законодательства государств-участников СНГ и Балтии. Сборник научных статей / Б. В. Волженкин. – М.: ЛексЭст, 2002. – 31 с.

Стаття посвящена аналізу норми о рецидиве преступлений по Уголовному кодексу Украины, а также формулированию выводов по совершенствованию уголовного законодательства в указанной области.

Ключевые слова: рецидив преступлений, судимость, личность рецидивиста, повторность, наказание, осужденный, уголовно-правовая норма, вина.

This article analyzes the rules on recidivism under the Criminal Code of Ukraine and the formulation of conclusions on improving the criminal law in this area..

Key words: recidivism, criminal record, personality recidivist, repetition, penalties, convicted, criminal law, guilty.